

Радован Миловић

Битне одреднице конфликта у „Булки“ Вељка Петровића

У замашном опусу од преко 150 уметничких проза Вељка Петровића, на панорамама његовог стваралаштва по својим уметничким лепотама издваја се „Булка“ као једно од најлепших уметничких остварења. „Булка“ је кратка, сажета прича испуњена снагом и духом живота да се може обележити као лирско-трагична асоцијација стварности. Само мотив, просторне тоpline и захват стварности као и психолошко отварање и испољавање човекове душе, опредељује нас на то да „Булку“ сврстамо у новелу. Настала је очигледно, из пищевог реалистичког опсервирања стварности које се може поредити са реалистичким захватима живота — Чеховског типа. Новела „Булка“ има третман „Поварете“ Симе Матавуља или многих новела Ивана Цанкара, Иве Андрића и других. Најближе одредбенице су јој у дубини садржаја и снази осећања која веома интензивно и трагично доживљава биће жене у моменту „затегнутих лукова“ живота између јединке и немиле средине на одређеном простору на коме се до краја испољавају слабости људске. Као високи приповедачки захват, са пуно разлога Пера Слијепчевић издваја „Булку“ Вељка Петровића и одређује јој место високог приповедачког домета.

Уметничка проза о „Булки“ саткана је од најфинијих безазлености душе која је потпуно отворених очију загледала у живот. Бојажљивост у животу и од живота избија на панорамама одређених збивања у средини из које је поникла.

„Булка“ је прави мит лепоте која нема или не налази свог правог места у свету. Она се бори да опстане у грубој атмосфери салашарско-варошког живота. Необична у својој детињској безазлености, као да је унапред упућена на самоћу и страдања, изложена ударцима зле судбине, „Булка“ се тешко одупире нељубазним и приземним непријатељствима животне средине. Дакле, „затегнут лук“ сукоба између личности и средине. Панорама сукоба је дата у амбијенту природе у „Непрегледним бачким житима, у том муклом и тешком ћутању једном једином дужношћу укроће-

не земље, са које непрестано бије време напорног зрења, тек негде-негде што пробија лакомислени кикот најасних бескорисних црвених булки. Кад се оне, у ћудљивим групама и низовима, проспу по ивици озбиљно збијених и погнутих усева, или кад се зацрвене негде далеко усред жутога класја, њихово крвно руменило одбија тако пркосно као да хоће да подсети ову равницу на њену митску прошлост, на поезију некадашњих шума и ратова, истребљеног звериња и хајдучице.“ Цветови булке су знамења несреће. Оне су највидљивије у богатом житном пољу. Њено црвенило одудара од амбијента и тако делује изузетно, засењује поглед. „Да нема салашарских гушчарица и залуталих варошких шетаца, сањалица и љубавника, њих нико не би овде видео“ (55. стр.). А потом:

„Булке никоме нису захвалне, оне се смеју, кикоћу својим шипаричким уснама, само кад су у житу недирнуте и неистргнуте. Кад их додирне човекова рука, оне се распају. Оно мало цветова на којима се влажно засија њихов поглед у сунце и затим остаре и смежурају се стрчећи ружно и жалосно својим ћелавим и отромбољеним главицама.

Булке нико не воли. Њихово кикотање у зеленим житима војвођанске равнице вређају плодно земљиште и ораче. По њима се цени савесност и вредноћа војвођанских тежача и паора. Њу је како писац каже „свал ишчупати и бацити на друм да је копита и точкови погазе.“

Да нема уморних очију путника који траже простор за одмор, нико их други не би ни погледао без мржње. Они као да хоће и као да морају, због тога што се булке издвајају из подлоге посматрања и тако су окупирале пажњу посматрача.

Уводни опис цветова булки у основи је далеко ужег значаја од значења оне поетске трагичне и хумане суштине коју оличава јунакиња. Но, поред свега, опне црвених булки симболично најављује суштину приче и необичну трагедију јунакиње.

После тога долазе околности породичног живота јунакиње. То је непросвећена средина. Вредност се цени само кроз моћ поседа и новца. У свему томе има доста драмског, салашарског, господског и староварошког неодређеног комешања различитих социјалних обичаја и нарави. Али, и поред свега, преовлађује свет најамника и салашара.

Судбина Булкиног оца отвара понораму кретања целе породице. Булкина судбина дата је у судбини њеног оца који се отео од салашарског живља, бавећи се неуспелом трговином која му није обезбедила да се дохвати газдинства и лакшег живота. Он је као и многи други веома слабе воље, трошног здравља. Није успео да на свом путу истраје и доспе до вишег света — света богатих и имућних који лако живе.

„... Њу су звали Булка, а и то име, као и цела судбина, подсећају на један лепи цвет бачке равнице. Међутим, тако су је назвали још у повоју, мазећи је и тешећи је и

тепајући јој по имену бабе Љубице и не слутећи да ће ту настати нека веза. Отац јој је био мали сељак, мален и растом и имањем, слабачак и за војника и за надничара, а од два јутра ни живети ни умрети. Још више се, зато, спекао и уфитиљиво, јурећи за зарадом по Барањи, Срему и Босни, за шљивама, кртолом и вишњама. Али шта се може без пара, увек уз другог диринцити, прати, на стоти део, шајке и фуртоне, а при деоби завадити и испасти из „компаније.“ Вредан и бистар, али шта то вреди кад се нема чиме? Други се користе тобом, а ти крпеж на крпеж. Изео се просто и цркао од јада. Остала Гина с Булком на једном јутру. Уплашена, она је знала само да ринта. Земљу брату напола, а она на мобе, и боди очи над господским шупљикама. Живот ни паорски ни господски. А њу вуче срце паорији. Ради, а само о томе сања да Булку уда за сељака.⁴¹

ПОВЕСТА
ОКТОБРА

Писац новеле је добро интелектуално обавештен о основним узроцима трагичне мотивације лика. Мисао — „живот ни на паорски ни господски“ — кондезује велики број психо-социјалних значења да се може сматрати као емитовање несрећне судбине „човека не на свом месту“ — недаћа која неочекивано одражава Булкину судбину.

Поента је у томе што се Булка издваја својом лепотом која је издваја од свих осталих паорских удавача. Она не припада оном „нашем тешком соју“. Не припада ни друштву господе која се диве њеној изузетној лепоти, митској лепоти, као ни свету тананих госпођа које се виђају у цркви за време празника. Она је толико лепа и такве је лепоте да се може поредити са финоћом о којој су стари наши сликари немањићких фресака сањали и слепи гуслари гудили. Њено „лепо, танко њено лице, обавијено у ореолу бакарне косе, просијано плавим очима у коме су прскале златне, живе усијане тачкице, било је још полепшано изразом неког унутрашњег страха, уздржљивости и нејасног осећања себе“, (стр. 57).

Њена мајка пуна материнске нежности резонује: „нити је за рад, нити ће је ико узети, осим опет тако некаква неприлича, какво варошко сељаче, тољигах или пиљар“, а затим размишља о последицама „нас је само бог казнио кад ју је тако створио као да је госпојица. Да сам могла, па да сам је у школу дала, овако не знам шта ћу шњоме! Немојте је фалити, молићу вас ко бога, само њу трујете а мене жалостите!“.

Булкина мајка је једноставна жена оптерећена бројним заблудама. Највећа заблуда јој је, очигледно, у томе што своју јединицу не може избавити из опасности која прети њеној лепоти и њином животу. Булкина мајка предосећа несрећу, баш у оним дивљењима и похвалама госпођа, које су понете за сензацијама и проводиома празнично дана. Она све улаже да би је одбранила од тежње варљивих пријатеља да је претворе у играчку нељубазног света.

Приповедач нас постепено уводи у нове односе — у субјективни свет личности. Психолошка мотивација врхун-

ски и најсуптилнија поетска лепота и најдубље истине душе спајају се негде у дубини ситуације и, очигледно, зависи од развоја ствари у тој ситуацији. Сви догађаји имају одјека у личности која се креће и битише у одређеној средини, али Булка живи у неизвесности, у страху од света и себе саме.

„И тако је Булка живела у неизвесности, у неком чудном страху од света и од себе саме. Понекад би јој било јасно да би она морала да живи у граду, иако је мати непрестано плаши срамном судбином таквих паорских лепотица које се одбијају у варош и у тим тренуцима она је била свесна да је изузетно лепа, и да лепота тамо у вароши много вреди. Но други пут опет, а то је бивало чешће, она је мрзела себе, чинила се и самој себи као неки богаљ, с телесном маном која одбија од ње овај свет у коме се родила, јер ни момци у колу нису се с њом шалили као с другим девојкама, а другарице су је сматрале за неспретну и страну, коју нису могле уводити у своје девојачке тајне“ (58. стр.).

Већа половина новеле представља оно врхунско што се може постићи у конфликтној радњи. Овај део је филмски интензиван. Ту се очитује мноштво надничара који се боре за своју надницу. Из те борбе извиру појединачни односи жена према Булки. Пред нама је, заиста, груба слика стварности која не прима Булкину лепоту. То већ момент кад Булкина мајка више нема начина да штити и заклања своју јединицу. Све у свему личи на то као да је читави свет жетелаца ту ситуацију очекивао, да понизи нејако женско биће:

„... Булка је знала да није у питању само хлеб за годину, већ и гост, женска кофја на јесен, или опет тешко девовање, поруга и мајчино пребацавање. Напрегла се да не изостане иза других жена, али већ први дан око подне издала је снага... Њу су рисари већ дочекали с неповерењем, меркали је од главе до пете и добацивали једно другом: — шта ће ова с нама, тој ће пора на нос да изађе чим јој запече звезда у крста! Гуркали су је од једног до другог... Мушкарци су је гледали са сељачком охолошћу, с висине и презриво, а жене су је, тобоже, жалиле што је тако нежна и фина: Ниси ти, ћеро, за паорски труд, ти си за снајдерај или да правиш шешире госпојама“.

Како се жетва развијала, тако се Булка све више осећала понижена и отуђена. Из дијалога се све више осећало непријатељство, злоба и завист света и то се све преносило на Булкино душевно стање. Дакле, свуда је око ње пакао и обруч страдања. Свима смета и потребан је њен нестанак. Злобни смех се претвара у свирепу игру мучења нејаког бића које не може да се отргне од зле судбине и одбрани од злобних амбиција.

Кулминацију психолошке устрепталости главне јунакиње овог дела најбоље је детерминисао Вукашин Филиповић: „Писац је топло и саосећајно дочарао тренутке сви-

репе, простачке и невитешке збиље живота, тренутке асоцијалног понашања људи, када до смрти измучена девојка падне у стрниште, а до ње стиже дијалог равнодушног подсмеха“ (Стремљења бр. 4 — Простор у невољи).

Конфликтну ситуацију појачава и оштри појава једног човека који се издваја из групе жетелаца и покушава да Булку заштити и избави из пакла у који су је животне околности напнале. То је човек јаке воље, отворен и ведар, са постигнутим искуством, са савременим погледима, један од исељеника који су рударили по америчким рудницима и творницама а потом се враћали да ратују за своју земљу. Као такав се одлучно супротставио грубој злурадости својих земљака. Његова заштита избавља Булку из тренутка психолошког растројства, слома и смрти.

ПОСРЕДА
ОКТОБРА

„Булка која је цело време застиђено удешавала поливену сукњу и улепљену кошуљу, погледа тога који ју је први помирљиво ословио. Јоја Американац завијао је цигару и гледао ју је насмијан, покривши је целу својом големом сенком. То је био човек од тридесет година, огромне главе и с разбијеном левом вилицом, успомена на рат у коме је учествовао као андрикониоки добровољац... Тај човек јој сада одмах дође тако близак међу овим осталим, да је обузе топлина, па да би скрила забуну и осмех, она се саже и пође“.

Како се одвијао жетвени дан, Булка и овај човек све више постају присни у дијалогу. Јоја Американац све интензивније размишља о имагинарним далеким градовима света, прича о њеној лепоти и помаже јој у раду. Из тога поникне љубав и постаје отпор грубом реализму живота. У тај већ разжарени сплет непријатељства долива се и љубомора Американчеве жене. Љубомора све више заузима главно место у читавом конфликту и разжарује страсти љубоморни гнев у Американчевој жени постаје безуман у моменту кад Јоја поклања Булки зечића кога је нашао у житу. Овај део представља кулминацију нервне устрепталости и напетости.

„Булка се диже, срце јој заигра од радости, па, заслепљена од сунца заборавивши где је и шта је, потрча, и грцајући прихвати мало, глатко и топло живинче, поче га љубити, стискати уз образ, под браду и на груди.“

Очевидни су моменти када је писац доживљавао и у потпуности саосећао са драмом своје јунакиње. Његов однос уопште према човеку војвођанског поднебља и шире постаје, очигледно, далеко дубље мотивисан и оснажен осећањем истине.

Простор у коме се човек креће има своје округне законе. Недужна природа у својим сунчаним лепотама и чарима крије пријатне глади и погубне страсти. Право место среће није у самом простору, па макако био издашан, већ у оним људским односима који би морали да буду човечни, ослобођени предрасуда и злих намера.

Булка је особен пример реалистичко-психолошког мајсторства. Све се збива на пространом жетвеном пољу које час прераста у војвођанску равницу час опет своди се на уску траку у виду самотног бића које се труди око житних откоса, посрће и губи дах као на неком мучилишту. Дакле житно поље постаје потпуно и идилично по описима села као у приповеткама Јанка Веселиновића — слика немереног рада и борбе за дах и опстанак. Права несрећа „човека не на свом месту.“

Булка је на овом жетвеном пољу исто као и Ленка, надничарка на пољима покривеним дуваном из кога се испарава онај тежак и загушљив мирис дувана, у чувеној социјалној балади Коче Рацина. Булка се бори за један лик света који би морао да буде њена стварност. Дакле, Булка Вељка Петровића постаје заиста редак примерак лепоте у пространом мору окрутног живота.

Већ у другом делу развоја конфликтне радње, осећа се „Мирис крви“ — топле људске крви.

Њена трагедија је у превременој смрти која није обична ни природна. Она гине на жетвеном пољу од оруђа за рад. Њена је крв црвена као булке на житним пољима. Крв је текла и није се могла зауставити. Умрла је као „некорисна лепота“, јер је по веровању тежака булка пољу штетна.

„Булка“ је новела по свом психолошком мотиву „необичан портрет људске душе“. По својој Дубини новела има романојерске вредности, јер захвата необичну оптику људске душе у пробраном, иако недовољно разрађеном, природном амбијенту војвођанске житородне равнице. Писац новеле, исто као и романојер, понире у дубине и тајне скривених људских доживљаја. „Булка“, заиста, носи у себи једну лирско-контеплативну перспективу дубљег значења, један мит о страдању и изгнанству. По том захвату личи на недорађени роман. Вељко Петровић дубоко понире у бит психо-драматичног мотива трагичне људске истине. Због тога је ово новела са трагично разрађеним конфликтом „човека не на свом месту“, толико опширан или подраумева толику епску дубину да улази у сфере романојерског обима. Тако је писац даље повукао линију стваралаштва најбољих писаца Војводине и Србије.